

# Σύγχρονοι Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και οι Νέοι Ορίζοντες στην Κοινωνική Φροντίδα<sup>1</sup>

του Παναγιώτη Ζάννη

*“Contemporary Social Transformations and the New Horizons in Social Care”  
by Panagiotis Zannis*

Βιβλιογραφική Παραπομπή: Ζάννης, Π. (2006), «Σύγχρονοι Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και οι Νέοι Ορίζοντες στην Κοινωνική Φροντίδα», κεφάλαιο στο συλλογικό τόμο: *Η Ανάπτυξη Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών*, Ερμής και ΕΚΕΠΙΣ, athena-socialscience.net, paper no 11

## Περίληψη

Σκοπός του κεφαλαίου είναι η γνωριμία του αναγνώστη με τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται στο χώρο της κοινωνικής φροντίδας, με τα διλήμματα και προβλήματα που προκύπτουν, αλλά και τους νέους προσανατολισμούς και ορίζοντες που διανοίγονται. Για να γίνει αντιληπτή αυτή η διαδικασία μετεξέλιξης διασυνδέεται με τα ευρύτερα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα που διαμορφώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο και μεταβάλλουν τόσο τον χαρακτήρα του κοινωνικού κράτους όσο και τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την ευθύνη της κοινωνίας απέναντι στους λιγότερο προνομιούχους ανθρώπους.

**Λέξεις κλειδιά:** Κοινωνικές Ανάγκες, Κοινωνική Φροντίδα, Προνοιακός Πλουραλισμός, Κοινωνική Αλληλεγγύη

## Εισαγωγή

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, η έννοια της «ευθύνης» της κοινωνίας απέναντι στις ευπαθέστερες ομάδες ενός πληθυσμού αποτελούσε πάντοτε πεδίο αντιπαραθέσεων. Από πολιτικοιδεολογικές και επιστημονικές μέχρι φιλοσοφικές και ηθικολογικές. Αυτό οφείλεται στην ιδιαιτερότητα του πεδίου που σήμερα αποκαλούμε ως «κοινωνική φροντίδα» το οποίο αναπόφευκτα προσδιορίζεται: Πρώτον, από το επίπεδο και την «ποιότητα» ανάπτυξης του πολιτισμού, της οικονομίας, αλλά και ευρύτερα ολόκληρης της κοινωνίας που αντανακλάται στο πώς

---

<sup>1</sup> Το παρόν κείμενο έχει συγγραφεί σύμφωνα με τις αρχές εκπαίδευσης ενηλίκων

αντιμετωπίζονται οι μη προνομιούχες κοινωνικές κατηγορίες και , δεύτερον, με την έννοια των ανθρωπίνων αναγκών, δηλαδή στην απάντηση που δίδεται στο ερώτημα «ποιες είναι οι ανθρώπινες ανάγκες και πώς μπορούμε να ανταποκριθούμε καλύτερα σ' αυτές».

Η αλήθεια είναι ότι και οι δύο αυτές διαστάσεις προσεγγίζονται πάντοτε σχετικά και πάντοτε σε συνάρτηση με τις ευρύτερες συνθήκες που επικρατούν, αλλά και με το «ποιοι καθορίζουν» «τι είναι ανάγκη» και «ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος» ικανοποίησής της.

### 1. Η παροχή κοινωνικής φροντίδας και η λογική της

*«Από πού πρέπει να παρέχεται η κοινωνική φροντίδα σε μία κοινωνία»;* Αυτή είναι μάλλον μία σχετικά εύκολη ερώτηση που κρύβει όμως πολλές παγίδες. Οι περισσότεροι θα απαντούσαμε αβίαστα «από το κράτος». Και θα μπορούσαμε να το τεκμηριώναμε πολύ εύκολα αν παραθέταμε αποσπάσματα από το Σύνταγμα της Ελλάδας και ιδιαίτερα τα άρθρα που αφορούν στην υποχρέωση της Πολιτείας να παρεμβαίνει ενεργά στην κοινωνία για να διαμορφώνει όρους κοινωνικής δικαιοσύνης (βλ. και Τσάτσος, 1992).

Αλλά το ερώτημα έχει και διαφορετική ανάγνωση. Διαβάζεται και ως «ποιος είναι ο καταλληλότερος θεσμός ή τομέας της κοινωνίας για να παρέχει υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας». Για να απαντήσουμε καλύτερα αυτό το ερώτημα, είμαστε αναγκασμένοι όχι να σκεφτούμε ποιοι θεσμοί έχουν την υποχρέωση, αλλά «ποιες είναι σήμερα οι ανάγκες των αποδεκτών της κοινωνικής φροντίδας και πως μπορούν να ικανοποιηθούν με τον καλύτερο δυνατόν τρόπο». Αν το κράτος είναι νομικά ή ηθικά υποχρεωμένο να τις παρέχει, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι και το πλέον κατάλληλο....

Αν θέλουμε όμως να καταλήξουμε για το αν το κράτος ή άλλος θεσμός ή τομέας της κοινωνίας είναι καταλληλότερος στην παροχή κοινωνικής φροντίδας, η διαδικασία που θα ακολουθήσουμε δεν θα είναι τόσο απλή. Γιατί όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή, το «ποιος» προσφέρει υπηρεσίες φροντίδας, αλλά και τι υπηρεσίες προσφέρει σε ποιότητα και έκταση, εξαρτάται άμεσα με το «σε ποιες κοινωνίες αναφερόμαστε», αλλά και «σε ποιες χρονικές φάσεις εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού».

## 2. Το μεταβαλλόμενο τοπίο στην παροχή κοινωνικής φροντίδας

Για να διαπιστώσουμε τη σχέση οικονομίας -κοινωνίας- πολιτισμού και την αντανάκλασή τους στην κοινωνική φροντίδα, δεν θα μπορούσαμε ίσως να προτείνουμε πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα, από τον «νόμο για τη φτώχεια» του 1834 στην Αγγλία την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης. Οι προνοιακές παροχές αντιμετωπίστηκαν ως κίνδυνος «διάβρωσης της διάθεσης για εργασία των αγροτών και των εργατών». Γιατί, εφόσον κάποιος άνθρωπος μπορούσε να συντηρηθεί από την κοινωνική πρόνοια, ποιος ο λόγος να δουλέψει;

Ο περίφημος «πτωχονόμος», είχε τη «λύση» σ' αυτό το «πρόβλημα». Είχε ως συνειδητό στόχο τον στιγματισμό της φτώχειας ως ανεπιθύμητου κοινωνικού βάρους, (βλ. Στασινοπούλου, 1990) γι' αυτό το λόγο διακόπηκαν τα επιδόματα σ' όσους φτωχούς δεν ήθελαν να καταφύγουν στις άθλιες συνθήκες των πτωχοκομείων (poor houses) και αργότερα των φτωχοκάτεργων (workhouses) στα οποία εντάσσονταν οι φτωχοί που ζητούσαν βοήθεια (Σταθόπουλος, 2003). Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτή η αντίληψη έφτασε μέχρι τις μέρες μας, συντηρώντας και αναπαράγοντας το στερεότυπο του «φτωχού-τεμπέλη» ο οποίος θεωρείται υπαίτιος ο ίδιος για την φτώχεια του.

Για να κατανοήσουμε, ωστόσο, τις σύγχρονες αντιλήψεις στην κοινωνική φροντίδα, θα πρέπει να τις συνδέσουμε με την πορεία μετεξέλιξης του κοινωνικού κράτους, αλλά και με κοινωνικές, οικονομικές μεταβολές και πολιτισμικές μεταβολές που συντελέστηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Φυσικά, όταν μιλούμε για κοινωνική πρόνοια αμέσως μετά τον Πόλεμο στην Ευρώπη, εννοούμε την παροχή των απολύτως απαραίτητων αγαθών για τη συντήρηση των εξαθλιωμένων πληθυσμών (ρουχισμό, φαγητό κ.α.). Η ανθρωπιστική αντιμετώπιση της διαφορετικότητας, είτε ήταν σωματική και πνευματική είτε πολιτισμική και φυλετική, αποτελούσε μάλλον «πολυτέλεια» για τα κράτη που έπρεπε πρωτίστως να αντιμετωπίσουν τα γενικότερα προβλήματα της οικονομικής τους ανασυγκρότησης, αλλά και της επιβίωσης των πληθυσμών. Λογική συνέπεια ήταν να αναλάβει το κράτος εκείνη την εποχή το ρόλο του χρηματοδότη, του παραγωγού και του διανομέα αγαθών και υπηρεσιών σε μεγάλη κλίμακα και με χαρακτηριστικά μαζικής παραγωγής. Οι μεγάλες κρατικές βιομηχανίες που δημιουργήθηκαν μεταπολεμικά στην Ευρώπη, είχαν ως αποτέλεσμα να γίνει το κράτος «ο μεγαλύτερος εργοδότης» στην κοινωνία. Αλλά και γενικότερα, ήταν διάχυτη η πεποίθηση ότι μόνον το κράτος

ήταν δυνατόν να επιλύσει τα προβλήματα της κοινωνίας. Ήταν η εποχή που αποκαλέστηκε «ώριμος καπιταλισμός» και η κοινωνική πολιτική είχε ως κύριο χαρακτηριστικό την εκτεταμένη κρατική παρέμβαση στην κοινωνία, με βασικούς στόχους την πλήρη απασχόληση και τη συνολική κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού. Αυτή η περίοδος που αποκαλέστηκε ως η «**Χρυσή Εποχή**» του **Κράτους Πρόνοιας**, διήρκεσε μέχρι τη δεκαετία του 1970 (βλ. Στασινοπούλου, 1992, Σακελλαρόπουλος, 1999) και χαρακτηρίστηκε από υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, γεγονός που ευνοούσε και τη διανομή ωφελημάτων στα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα του πληθυσμού. Πράγματι το Κράτος Πρόνοιας πέτυχε σε μεγάλο βαθμό τους στόχους του. Η ευρύτατη αναδιανομή εισοδήματος, αλλά και η οικονομική ανάπτυξη είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μίας μεγάλης μεσαίας τάξης, αλλά οι παροχές σε είδος προς τους πολίτες (προϊόντα και υπηρεσίες) κάλυπταν τις ανάγκες των πληθυσμών.

Στη Δυτική Ευρώπη, η ομοιογένεια των αναγκών ήταν υψηλή και το κράτος μπορούσε να ανταποκριθεί με μεγαλύτερη επιτυχία στις απαιτήσεις της πλειονότητας των πολιτών για ομοειδή δημόσια και συλλογικά αγαθά<sup>2</sup>. Ενώ σε κοινωνίες που συνυπάρχουν για παράδειγμα, πολλοί διαφορετικοί πολιτισμοί, το κράτος δεν είναι εύκολο να προσαρμόζεται στις ανάγκες πολιτών με πολύ διαφορετικές προτιμήσεις στην ένδυση, στη εκπαίδευση, στον πολιτισμό και σε άλλα πεδία. Όταν όμως περισσότεροι πολίτες δεν εκφράζουν διαφορετικές απαιτήσεις, το κράτος μπορεί να παρέχει το ίδιο ακριβώς αγαθό σε μεγάλες ποσότητες.

Ιδιαίτερα στο πεδίο της παροχής κοινωνικής φροντίδας, το κράτος λειτουργούσε βάσει των δυνατοτήτων του κεντρικού σχεδιασμού και όχι με γνώμονα τις ιδιαίτερες ανάγκες των αποδεκτών της κοινωνικής φροντίδας. Το κράτος ήταν υποχρεωμένο να μεριμνά για όλους τους πολίτες και να παρέχει υπηρεσίες που να καλύπτουν γενικές κοινωνικές ανάγκες. Για παράδειγμα, τα κρατικά ιδρύματα αντιμετώπιζαν συχνά τόσο τα ψυχικά νοσήματα όσο και διάφορες μορφές νοητικής δυσλειτουργικότητας μέσα στο ίδιο περιβάλλον.

Συμβατή με αυτήν την πραγματικότητα, αλλά και με τις συλλογικές παραστάσεις στην κοινή γνώμη της εποχής εκείνης, ήταν η **πολιτική της «ιδρυματοποίησης»**. Η κρατική μέριμνα είχε το χαρακτηριστικό γνώρισμα της

<sup>2</sup> Όσο μεγαλύτερη είναι η ομοιογένεια των πολιτών τόσο μικρότερος ο βαθμός δυσαρέσκειας από το πολιτικώς καθορισμένο επίπεδο παροχών και από την ποιότητα των αγαθών που παρέχονται από το κράτος (βλ. Weisbrod, 1986)

δημιουργίας ενός προστατευμένου περιβάλλοντος που λειτουργούσε ωστόσο με τη μορφή «απόσυρσης» των φιλοξενούμενων από την κοινωνική και οικονομική ζωή. Γενικότερα, το Κράτος Πρόνοιας χαρακτηριζόταν από τις εκτεταμένες κοινωνικές υπηρεσίες που μέχρι τότε ήταν σχεδόν ανύπαρκτες και σε κάποιο βαθμό διασφάλισε τους όρους επιβίωσης, αλλά **η φροντίδα προσφερόταν μαζικά χωρίς να προσαρμόζεται με επιτυχία στις ιδιαιτερότητες των αποδεκτών της, ενώ ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση, συνέπεια αυτής της «απόσυρσης» από την κοινωνία, παρέμενε.** Αυτό όμως που πρέπει να σημειωθεί, είναι η αίσθηση στην κοινή γνώμη των λαών της Δυτικής Ευρώπης ότι το κράτος ικανοποιούσε αυτές τις κοινωνικές ανάγκες, έστω και όχι με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

**Αλλά η έννοια της «ανάγκης» και της «ικανοποίησής» της είναι σχετική,** μεταβάλλεται πάντοτε σε συνάρτηση με το επίπεδο διαβίωσης και με τις μεταβολές σε επίπεδο κουλτούρας και συλλογικών παραστάσεων. Παλαιότερα αρκούσε να προσφέρουμε σε κάποιον ένα πιάτο με φαγητό, σήμερα έχει σημασία και «τι φαγητό είναι αυτό»... Μετά την Κατοχή στην Ελλάδα όταν κάποιος έλεγε «χρειάζομαι ένα παλτό» συνήθως εννοούσε ότι το χρειαζόταν για να μην κρυώνει. Σήμερα όταν το λέει κάποιος, συνήθως εννοεί ένα «καινούριο παλτό», που το χρειάζεται για να αντικαταστήσει το παλαιότερο. Πιο αφηρημένα, ένας δυναμικός ορισμός της «ανάγκης» αναφέρεται απλά σε «κάτι που δεν υπάρχει και χρειάζεται» (Sumariwalla, 1985: 164-165). Τι χρειαζόμαστε όμως, εξαρτάται συχνά από το τι πιστεύουμε ότι χρειαζόμαστε. Και η έννοια της «ανάγκης» δεν είναι μόνο βιολογική, είναι και πολιτισμική.

Όμως τη δεκαετία του 70' οι βασικές ανάγκες επιβίωσης και αναπαραγωγής των πληθυσμών είχαν ικανοποιηθεί και η έννοια της «ανάγκης» αρχίζει να μεταβάλλεται ως προς το περιεχόμενό της. Τα κοινωνικά κινήματα του 68' προέβαλαν τα δικαιώματα των μειονοτήτων και απαίτησαν για πρώτη φορά δυναμικά το σεβασμό της διαφορετικότητας. Είναι γνωστή η κριτική του φεμινιστικού και του αντιρατσιστικού κινήματος ότι το Κράτος Πρόνοιας σχεδιάστηκε για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του «λευκού άνδρα της εργατικής τάξης» (βλ. Στασινοπούλου, 1992) ή ότι «είναι ανεπαρκές γιατί δεν μπορεί να είναι ευαισθητοποιημένο στη διαφορετικότητα» (Stears, 1999) ή ότι συμπεριφέρεται στον πολίτη ως «μάζα» και όχι ως διαφορετικά άτομα με διαφορετικής φύσης ανάγκες. (Taylor, 1996). Και είναι αλήθεια ότι Κράτος Πρόνοιας, βάσει των λειτουργικών του δυνατοτήτων, μπορούσε να ικανοποιήσει τις ανάγκες του «μέσου» πολίτη και όχι του «διαφορετικού» πολίτη.

Οι παροχές του αναπαρήγαγαν την ανισότητα σε ιδιαίτερες κοινωνικές κατηγορίες, που σήμερα περιγράφουμε ότι βιώνουν διαφορετικές μορφές αποκλεισμού, οι οποίες άρχιζαν να αποκαλύπτουν τη ζήτησή τους για διαφορετικές ή διαφοροποιημένες υπηρεσίες. Η αρχή της ισότητας του Κράτους Πρόνοιας απέναντι στους πολίτες, μεταφραζόταν πρακτικά ως μαζικές παροχές στη λογική του «μέσου πολίτη». Οι πολίτες έπρεπε να προσαρμοστούν στον τύπο και στην ποιότητα υπηρεσιών που προσέφερε το κράτος, και όχι το κράτος να προσαρμοστεί στις ιδιαίτερες ανάγκες ανθρώπων με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Οι απόψεις αυτές συνέθεταν το κοινωνικό σκέλος των επικρίσεων και φυσικά είναι γνωστές οι νεοφιλελεύθερες κριτικές «για σπάταλο και ανεπαρκές κοινωνικό κράτος» που οικοδομούσαν κυρίως το οικονομικό σκέλος της κριτικής (βλ. Σακελλαρόπουλος, 1999) οι οποίες κυριαρχούν μέχρι σήμερα

Κατά τις αρχές της δεκαετίας του 90' ο «ακρωτηριασμός» του κοινωνικού κράτους παρά η μετεξέλιξη και προσαρμογή του και οι αποτυχημένες πολιτικές που πριμοδοτούσαν την κερδοσκοπική παρέμβαση από τις κυβερνήσεις Ρέηγκαν και Θάτσερ, διεύρυναν το χάσμα μεταξύ των «ενταγμένων» και «αποκλεισμένων». Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας άρχιζαν να πυκνώνουν οι φωνές που επιζητούσαν διαφορετικές λύσεις προς μία **πλουραλιστική κατεύθυνση** και το ζητούμενο ήταν ένα πετυχημένο μίγμα κράτους, αγοράς και του πρωτοαναγνωριζόμενου στην Ευρώπη «κοινωνικού τομέα» (του τρίτου τομέα) που θα ήταν δυνατόν να παρέχει λύσεις στα αδιέξοδα της παροχής κοινωνικής φροντίδας (βλ. Johnson, 1992, Lewis, 1998). Το νέο ζητούμενο ήταν η δημιουργία μίας «κοινωνίας πρόνοιας».

Η «Κοινωνία της Πρόνοιας», μία έννοια χωρίς σαφές περιεχόμενο, αφορά σε όλους εκείνους τους συντελεστές που είναι δυνατό να συνδράμουν με σκοπό την κοινωνία της φροντίδας (Welfare Society) και συνεπώς το κοινό όφελος. Μέσα από αυτό το πρίσμα, το κράτος δεν αποτελεί τον αποκλειστικό φορέα κοινωνικής φροντίδας, αλλά αποτελεί έναν ανάμεσα στην οικογένεια, τα συγγενικά και φιλικά δίκτυα, την εκκλησία, τις πάσης φύσεως μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, ακόμα και τη συμβολή των οργανώσεων του τομέα της αγοράς. Ο όρος μπορεί να χαρακτηριστεί και ως ιδεότυπος που αναφέρεται στον καλύτερο δυνατό συνδυασμό της δράσης αυτών των φορέων με στόχο την καλύτερη δυνατή παροχή φροντίδας. Αλλά και ο ακριβής ρόλος κάθε φορέα στο πλαίσιο κάθε κοινωνίας αποτελούσε ένα ζητούμενο (Mishra, 1996, Στασινοπούλου, 1996, Σακελλαρόπουλος, 1999). Ο ιδανικός στόχος ήταν η μέγιστη δυνατή αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων κάθε συντελεστή με τις

λιγότερες δυνατές αρνητικές συνέπειες από τη λειτουργία του σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο.

### 3. Οι σύγχρονοι προσανατολισμοί στην κοινωνική φροντίδα

#### 3.1 Ο κόσμος που αλλάζει.....

Στην εποχή μας, στις αρχές του 21<sup>ου</sup> αιώνα, υπάρχει διάχυτη η αίσθηση ότι η ανθρωπότητα προσπαθεί να «βρει έναν νέο βηματισμό» στην πορεία της μέσα στο χρόνο. Η πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989 ήταν ένα ορόσημο στην ανθρώπινη ιστορία που σηματοδότησε το τέλος μίας εποχής. Μίας εποχής που έχει αφετηρία τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και που σημαδεύτηκε από την άνοδο του βιοτικού επιπέδου στις δυτικές κοινωνίες, τα τεχνολογικά επιτεύγματα, τη «χρυσή εποχή» του Κράτους Πρόνοιας, αλλά και από τον «πυρηνικό εφιάλτη», τους μεγάλους λιμούς της Αφρικής και την κουλτούρα του «καταναλωτισμού».

Σήμερα διανύουμε μία περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας που οι αρκετοί κοινωνικοί επιστήμονες τη χαρακτήρισαν ως «την εποχή του «μετά»: μετα-βιομηχανική, μετα-καπιταλιστική, μετα-νεωτερική, καθώς και με άλλους συναφείς χαρακτηρισμούς<sup>3</sup> με τους οποίους φανερώνονται οι διαφορές με την περίοδο της ιστορίας που αφήνουμε πίσω μας, αλλά χωρίς όμως να είμαστε σε θέση να δώσουμε ένα νέο όνομα που να περιγράφει με καινούριους όρους την εποχή που διανύουμε σήμερα ή την εποχή που έρχεται...

Το σίγουρο είναι ότι ο κόσμος μας σήμερα είναι πολύ διαφορετικός. Με διαφορετικούς κώδικες και δεδομένα, που έχει ως συνέπεια τα παλαιά πρίσματα ανάλυσης με τα οποία μπορούσαμε να τον εξηγήσουμε, να τον κατανοήσουμε, αλλά και να προβλέψουμε το μέλλον να λειτουργούν σήμερα συχνά παραπλανητικά. Σε όλο και περισσότερα ζητήματα βρισκόμαστε μπροστά σε καταστάσεις οι οποίες ούτε μπορούν να κατανοηθούν, αλλά ούτε να αντιμετωπιστούν από τους σημερινούς

<sup>3</sup> Ορισμένοι διανοητές υποστηρίζουν ότι στην ουσία δεν αλλάζουμε «εποχή», απλώς ζούμε σε μία περίοδο στην οποία τα χαρακτηριστικά της λαμβάνουν παγκόσμιο χαρακτήρα και γίνονται πιο «ριζοσπαστικά» (Giddens, 2001), αλλά δημιουργούνται και νέα «ρίσκα», νέες προκλήσεις ή κίνδυνοι για τις κοινωνίες (Beck, 1996). Για παράδειγμα, δεν άλλαξε ο βασικός κινητήριος μοχλός της οικονομικής ανάπτυξης που μένει πάντα «η μεγιστοποίηση του κέρδους», αλλά οι συνθήκες του ανταγωνισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, διαμορφώνουν νέες συνθήκες στις ζωές των ανθρώπων και των κοινωνιών.

θεσμούς και έννοιες (Beck, 1996). Αυτό μπορούμε να το αντιληφθούμε σε ποικίλες διαστάσεις της σημερινής πραγματικότητας. Αν συγκρίνουμε τον «κόσμο που ξέραμε» πριν είκοσι ή τριάντα χρόνια με το «σήμερα», θα εντοπίζαμε αναρίθμητες διαφορές.

Αν διερωτηθούμε, για παράδειγμα, «από πού διδάσκονται τα παιδιά μας»; Η αυτονόητη απάντηση πριν από είκοσι ή τριάντα χρόνια θα ήταν από την οικογένεια, από το σχολείο, από το καταχτητικό ίσως κλπ. Σήμερα η απάντηση είναι κυρίως από τα Μ.Μ.Ε. και ιδιαίτερα από την τηλεόραση.

Το «παγκόσμιο χωριό» είναι πλέον μία ολόενα και πιο καθαρή, πιο αισθητή σ' όλους μας πραγματικότητα. Η παγκοσμιοποίηση<sup>4</sup> τόσο σε πολιτικό, όσο και σε οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο «είναι πλέον εδώ» και μας επηρεάζει άμεσα. Ο τρόπος ζωής στην Ελλάδα, την Ιταλία ή στην Κίνα δεν έχει πλέον μεγάλες διαφορές από αυτόν στις Η.Π.Α. Η δυτικού τύπου κουλτούρα έχει πλέον παγκοσμιοποιηθεί. Ένα εργοστάσιο στην Κίνα μπορεί να είναι η αιτία να κλείσει ένα εργοστάσιο που παράγει τα ίδια προϊόντα στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να μείνουν αρκετοί εργαζόμενοι άνεργοι. Τείνει να παγκοσμιοποιηθεί ακόμα και η «αίσθηση ευθύνης του κάθε ενεργού πολίτη» απέναντι σε προβλήματα που απασχολούν ολόκληρο τον κόσμο. Γινόμαστε σιγά σιγά μέλη «μίας παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών»<sup>5</sup> (βλ. Anheier, Glasius, et al, 2001).

Ακόμα και οι πόλεμοι άλλαξαν. Οι πλέον εξοπλισμένοι στρατοί κρίνονται σήμερα ανεπαρκείς απέναντι στη νέα μορφή πολέμου την «τρομοκρατία». Οι πόλεμοι του αύριο θα πραγματοποιούνται ίσως μόνο μέσα από τα πλήκτρα των υπολογιστών... Ο «ασύνορος» κόσμος του ίντερνετ υπερβαίνει τα όρια των κρατών, και στο μέλλον σύμφωνα με τον Nicolas Negrepointe, οι άνθρωποι θα κοινωνικοποιούμαστε μέσα «σε ψηφιακές γειτονιές» στις οποίες η έννοια του γεωγραφικού χώρου δεν θα έχει καμιά σημασία. (Negrepointe, 1995). Η τεχνολογία με τους νέους τρόπους οργάνωσης της παραγωγής, οδηγεί σε μία ανάπτυξη χωρίς νέες θέσεις εργασίας (jobless growth) και οδηγεί στο «τέλος της εργασίας», όπως τη

<sup>4</sup> Οι τρεις κύριες διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης είναι: α) η παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη του καπιταλισμού, στην οποία το κεντρικό δίλημμα είναι ανάμεσα στην αποδοτικότητα και στην κοινωνική δικαιοσύνη, β) η πολιτισμική παγκοσμιοποίηση στην οποία το δίλημμα είναι ανάμεσα στην πολιτισμική ισοπέδωση βάσει του δυτικού-αμερικανικού τρόπου ζωής και στην πολιτισμική διαφορετικότητα, και γ) η πολιτική η οποία χαρακτηρίζεται από την ηγεμονία των Η.Π.Α. και των ανεπτυγμένων χωρών εις βάρος του υπόλοιπου κόσμου (Clark, 2003)

<sup>5</sup> Η δράση διεθνών μη κυβερνητικών οργανώσεων όπως η Διεθνής Αμνηστία και το W.W.F., αλλά και τα κοινωνικά κινήματα όπως ο «λαός του Seattle και της Γένοβα» συνθέτουν ένα πεδίο αντιπαράθεσης και διεκδικήσεων που υπερβαίνουν τα όρια των κρατών.



γνωρίζαμε μέχρι σήμερα (βλ. Rifkin, 1996). Η ανάπτυξη μίας επιχείρησης είναι δυνατή σήμερα ακόμα χωρίς αύξηση, ακόμα και με μείωση του προσωπικού της<sup>6</sup>.

Αυτός ο «κόσμος που αλλάζει», δημιουργεί νέες προκλήσεις, αλλά και νέα προβλήματα και νέους κινδύνους για την ανθρωπότητα. Αλλά οι κίνδυνοι, όπως αντιλαμβανόμαστε είναι πάντοτε πιο μεγάλοι για τους πλέον ευάλωτους από τους συνανθρώπους μας. Γιατί δεν μπορούν συνήθως από μόνοι τους να αντιμετωπίσουν τα νέα προβλήματα που διαμορφώνονται, γι' αυτό είναι αναγκαίο όχι μόνο να έχουν πρόσβαση σε ικανοποιητικές υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας, αλλά και οι υπηρεσίες αυτές να είναι να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες.

### 3.2 Και ..... οι θεσμοί μεταβάλλονται....

Μέσα στο νέο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον που διαμορφώνεται διαπιστώνουμε ότι οι θεσμοί που τις προηγούμενες δεκαετίες προσέφεραν τις λύσεις, σήμερα σε μεγάλο βαθμό αδυνατούν να αντιμετωπίσουν τα νέα παγκόσμια δεδομένα και γι' αυτό μεταβάλλονται προσπαθώντας να προσαρμοστούν στις ανάγκες της νέας εποχής.

Είχαμε συνηθίσει να θεωρούμε ότι **ο τομέας της αγοράς**, δηλαδή ο τομέας της επιχειρηματικής δραστηριότητας είχε ως αποκλειστικό σκοπό το κέρδος. Σύμφωνα με την άποψη που διατύπωσε ο διάσημος οικονομολόγος Milton Friedman: «η επιχείρηση έχει μία και μοναδική ευθύνη να είναι οικονομικά αποδοτική». Σήμερα δημιουργείται η συνείδηση ότι οι επιχειρήσεις θα πρέπει να λειτουργούν ευσυνείδητα απέναντι στην κοινωνία για να είναι αποδοτικές. Να ενσωματώνουν κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες στη δραστηριότητά τους, αλλά και να «επιστρέφουν» ένα μέρος των κερδών τους στην κοινωνία<sup>7</sup>. Για παράδειγμα, πριν από μερικά χρόνια όταν ένα εργοστάσιο μόλυνε το περιβάλλον, σπάνια θα τοποθετούσε φίλτρα στις καμινάδες του. Θα ήταν ένα έξοδο «ασύμφορο» για την επιχείρηση. Σήμερα όμως, θεωρείται όλο και περισσότερο ζημιόγνο για την ίδια επιχείρηση αν δεν τοποθετήσει το φίλτρο, γιατί τα στελέχη της αντιλαμβάνονται ότι οι οικονομικές συνέπειες για την επιχείρηση θα είναι μεγαλύτερες αν δεν το πράξει. Θα δημιουργηθεί μία αρνητική

<sup>6</sup> Το 1980 η μεγαλύτερη ολοκληρωμένη χαλυβουργία της Αμερικής, η United States Steel, απασχολούσε 120.000 άτομα στην παραγωγή χάλυβα. Δέκα χρόνια αργότερα απασχολούσε 20.000 άτομα και εξακολουθούσε να παράγει τους ίδιους τόνους χάλυβα (Drucker, 2000)

<sup>7</sup> Π.χ. μέσα από χορηγίες, υποστήριξη κοινωνικών πρωτοβουλιών κ.α.

εικόνα της εταιρείας στην κοινωνία που θα έχει άμεσο αντίκτυπο στις πωλήσεις των προϊόντων της. Ανάλογα πράττουν αρκετές επιχειρήσεις μέσω των χορηγιών για κοινωφελείς σκοπούς. Το κίνητρο για μία επιχείρηση παραμένει πάντοτε το κέρδος, αλλά αυτό τείνει να μεγιστοποιείται σήμερα μέσα από την κοινωνικά υπεύθυνη λειτουργία της.

**Το κράτος**, όπως αναφέρθηκε, μετά τον Β΄ Π.Π. ήταν παραγωγός και παροχέυς εκτεταμένων υπηρεσιών προς τους πολίτες. Από Μ.Μ.Ε. και συγκοινωνίες μέχρι καταναλωτικά προϊόντα<sup>8</sup>. Επιπλέον, οι τάσεις των προηγούμενων δεκαετιών ήταν «οι κρατικοποιήσεις» των επιχειρήσεων που ήταν προβληματικές, ενώ σήμερα αποκρατικοποιούνται ακόμα και οι επικερδείς κρατικοί οργανισμοί. Επιπλέον, διαπιστώνουμε ότι ο κρατικός τομέας συρρικνώνεται ακόμα και σε παραδοσιακούς τομείς δραστηριοποίησης. Αποσύρεται σταδιακά από πεδία όπως η υγεία και η κοινωνική φροντίδα που καταλαμβάνουν οι επιχειρήσεις της αγοράς και ιδιαίτερα ο τρίτος-μη κερδοσκοπικός τομέας.

**Η οικογένεια**, ως θεσμός, παρείχε πολύ περισσότερες υπηρεσίες στα μέλη της τα παλαιότερα χρόνια σε σχέση με σήμερα. Αποτελούσε το κύριο πλαίσιο που παρεχόταν φροντίδα και υποστήριξη, καθώς και μία σειρά από λειτουργίες που σήμερα τις έχουν αναλάβει άλλοι θεσμοί<sup>9</sup>. Το νοικοκυριό που παλαιότερα ήταν και παραγωγική μονάδα τείνει να μετατραπεί μόνο σε καταναλωτική.

Κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, η ευθύνη του πολίτη σε μία κοινωνία αφορούσε σχεδόν αποκλειστικά στην άσκηση του δημοκρατικού δικαιώματος της ψήφου. **Ο πολίτης** ανέμενε κυρίως από το κράτος να επιλύσει μία σειρά από προβλήματα και να ικανοποιήσει κοινωνικές ανάγκες. Σήμερα «η έννοια και η ιδιότητα του πολίτη» μεταβάλλεται. Ο πολίτης δεν περιορίζεται μόνο στην άσκηση πίεσης προς το κράτος, αλλά συμμετέχει και ο ίδιος ενεργά για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, του ίδιου αλλά και των συνανθρώπων του. Η έννοια της «πολιτικής

<sup>8</sup> Αν θυμηθούμε πριν από είκοσι χρόνια στην Ελλάδα, στο κράτος ανήκαν βιομηχανίες κλωστοϋφαντουργίας, χαρτοποιίας κ.α.

<sup>9</sup> Σήμερα μία οικογένεια, όλο και πιο σπάνια μπορεί να περιθάλπει ένα ηλικιωμένο μέλος της, όλο και λιγότερο οι γονείς ασχολούνται με την μόρφωση των παιδιών παραχωρώντας την σε φροντιστήρια, αλλά και μία μεγάλη σειρά από υπηρεσίες που η οικογένεια όλο και λιγότερο παρέχει στα μέλη της. Η αύξηση των παιδικών σταθμών, αυξανόμενη ζήτηση για έτοιμο φαγητό στα σπίτια κ.α. υποδηλώνουν την υποκατάσταση παραδοσιακών λειτουργιών στο πλαίσιο της οικογένειας, και οφείλονται στις σύγχρονες απαιτήσεις της ζωής. Η συρρίκνωση των υπηρεσιών που παρέχει η σύγχρονη οικογένεια βρίσκεται και σε άμεση συνάρτηση με την αριθμητική μείωση των μελών της. Δηλαδή από την παραδοσιακή εκτεταμένη οικογένεια στην οποία ζούσαν στο ίδιο νοικοκυριό και άλλοι συγγενείς, στην οικογένεια-πυρήνα που συμπεριλάμβανε κυρίως τους γονείς και τα παιδιά τους, έως τις μονογονεϊκές οικογένειες που αυξάνονται τα τελευταία χρόνια (ένας μόνο γονέας και τα παιδιά του) (βλ και Μουσουρού, Στρατηγάκη, et al, 2004)

συμμετοχής» μεταβάλλεται και συμπεριλαμβάνει και την «κοινωνική συμμετοχή», δηλαδή τη ενεργή παρέμβαση για τη διαμόρφωση της καθημερινότητάς του. Δηλαδή συμμετέχει ενεργά στην «**κοινωνία των πολιτών**» (βλ. Cohen and Arato, 1992, Gellner, 1994, Ζάννης, 1999). μέσα από τη συμμετοχή σε εθελοντικές, μη κυβερνητικές οργανώσεις, αλλά και από άτυπες πρωτοβουλίες στα πλαίσια της γειτονιάς και της κοινότητας<sup>10</sup>.

### 3.3 Το μεταβαλλόμενο περιβάλλον στην κοινωνική φροντίδα

Στο πλαίσιο αυτό, οι σύγχρονες αναζητήσεις στο πεδίο της κοινωνικής φροντίδας δεν αφορούν μονάχα στην κάλυψη διαφόρων αναγκών ενός πληθυσμού, αλλά σχετίζονται και με όρους παραγωγικότητας, ιδανικής κατανομής των κεφαλαίων σε παραγωγικές και μη παραγωγικές δραστηριότητες, με σκοπό την επίτευξη σε μεγάλο βαθμό ανομοιογενών στόχων. Αυτοί είναι από τη μία πλευρά η κοινωνική δικαιοσύνη, η μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων, η πλήρης απασχόληση, η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, η κοινωνική συνοχή και ειρήνη. Από την άλλη πλευρά η παραγωγικότητα, η οικονομική ανάπτυξη, ο περιορισμός της σπατάλης των πόρων.

Μέσα από αυτό το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, η αναζήτηση για το νέο κοινωνικό κράτος έχει διάφορες σύγχρονες αποχρώσεις και σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό ανατίθεται στον τρίτο τομέα ένας σημαντικός ρόλος για την οικοδόμησή του. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο κρίσης και κριτικής του κράτους πρόνοιας, πρώτα στην επιστήμη και πιο αργά και σε πρακτικό επίπεδο, διαπιστώνεται το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον τρίτο τομέα ως σημαντικού παράγοντα για την υλοποίηση κοινωνικών πολιτικών. Τα ονόματα και οι ιδιαιτερότητες των επιστημονικών προσεγγίσεων διαφέρουν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, αλλά οι συνέπειες της κρίσης του Κράτους Πρόνοιας γέννησαν όρους όπως: Προνοιακός Πλουραλισμός, μικτή οικονομία της φροντίδας ή της πρόνοιας, κράτος- ενδυναμωτής (enabling state), κράτος συμβολαίων, franchising state, third party government, σκιώδες κράτος, ενεργός πολίτης, μη κερδοσκοπικός φεντεραλισμός, έμμεση δημόσια διοίκηση και άλλους συναφείς όρους που υποδηλώνουν την τάση αντικατάστασης

<sup>10</sup> Στην Ελλάδα, ωστόσο, αυτή η διάσταση του «ενεργού πολίτη» δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη σε σχέση με άλλες ανεπτυγμένες χώρες.

των κρατικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα στο πεδίο της κοινωνικής φροντίδας, από μη κυβερνητικούς μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς.

Αν τα παραπάνω συνθέτουν το σύγχρονο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον το οποίο διαμορφώνει τους όρους, τις δυνατότητες και τους περιορισμούς στην κοινωνική φροντίδα, ποιο είναι το αντίστοιχα συμβατό πολιτισμικό πλαίσιο που αντιστοιχεί;

Η απάντηση θα πρέπει πάλι να έχει ως βάση το γενικότερο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον των σύγχρονων κοινωνιών και ιδιαίτερα τις εξής συνιστώσες:

- *Την ουσιαστική αποδοχή των ανθρώπων από τις κυβερνήσεις και τη συνειδητοποίηση της «ιδιότητας του πολίτη» στις σύγχρονες κοινωνίες.* Η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν είναι πλέον μία αφηρημένη ιδέα ή ένας στόχος προς διεκδίκηση όπως τις προηγούμενες δεκαετίες. Ο σεβασμός τους, τουλάχιστον στις δυτικές κοινωνίες, αποτελεί πλέον μέρος της συλλογικής συνείδησης τόσο των πολιτών όσο και του κράτους. Η καταπάτησή τους μπορεί να γίνει αιτία σοβαρότατων κυρώσεων από εγχώριες και διεθνείς αρχές.
- *Την αυξανόμενη αποδοχή ή ανεκτικότητα απέναντι στη διαφορετικότητα.* Διαπιστώνουμε ότι τα τελευταία χρόνια η ένταση των αρνητικών στάσεων ή του στιγματισμού αρκετών «κοινωνικά μειονεκτούντων» κατηγοριών έχει αμβλυνθεί τα τελευταία χρόνια, συνέπεια της πληροφόρησης, αλλά και της σταδιακής αποδοχής της διαφορετικότητας των ανθρώπων. Στην Ελλάδα για παράδειγμα, οι αλβανοί, οι ομοφυλόφιλοι, τα Α.με.Α, δεν αντιμετωπίζονται σήμερα όπως πριν 15 χρόνια, κατά συνέπεια είναι πιο εύκολο γι' αυτές τις κοινωνικές κατηγορίες ανθρώπων να πλησιάσουν τις υπηρεσίες πρόνοιας. Φυσικά δεν συμβαίνει το ίδιο με όλες τις κατηγορίες κοινωνικού αποκλεισμού.
- *Η σημαντική αύξηση της ζήτησης σε ποιοτικά υποκατάστατα, συνέπεια της αύξησης των εισοδημάτων των μεσαίων κυρίως κοινωνικών στρωμάτων.* Όπως αναφέρθηκε, μετά τον Β΄ Π.Π. οι χώρες της δυτικής Ευρώπης γνώρισαν μία ιδιαίτερη οικονομική άνθιση. Η οικονομική ανάπτυξη σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, είχε σαν συνέπεια την δημιουργία μίας πολυπληθούς μεσαίας οικονομικής τάξης, η οποία είχε την οικονομική

δυνατότητα να αποκτά ποιοτικότερες υπηρεσίες και προϊόντα καταβάλλοντας το επιπλέον χρηματικό τίμημα<sup>11</sup>. Οι «ανάγκες», όπως αναφέρθηκε, έχουν μεταβληθεί και απαιτούνται πλέον υψηλότερης ποιότητας προϊόντα και υπηρεσίες, αλλά και προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες ανάγκες και προτιμήσεις των πελατών.

- *Η νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα στις σύγχρονες κοινωνίες.* Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες δεν είναι πλέον τα κράτη-έθνη του παρελθόντος με την υψηλή ομοιογένεια των πληθυσμών. Οι μετανάστες-φορείς διαφορετικών πολιτισμών έχουν σε μεγάλο βαθμό διαφορετικές ή διαφοροποιημένες ανάγκες σε σχέση με τους άλλους πολίτες (βλ. και Bracham, P., et al, 1992)
- *και η «ενδυνάμωση» της «κοινωνίας των πολιτών».* Μετά το 1980 παρουσιάζεται μία εντυπωσιακή αύξηση των εθελοντικών, μη κερδοσκοπικών, μη κυβερνητικών οργανώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι ενεργοί πολίτες αναλαμβάνουν όχι μόνο να πιέσουν το κράτος για καλύτερη ποιότητα υπηρεσιών, αλλά αναλαμβάνουν να δημιουργήσουν και οι ίδιοι οργανώσεις για να παρέχουν υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας προς όφελος των ίδιων, αλλά και των συμπολιτών τους. Σήμερα, ιδιαίτερα στο πεδίο της κοινωνικής φροντίδας έχουν δημιουργηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο οργανώσεις, όπως Σύλλογοι Ατόμων με Αναπηρία, σύλλογοι προστασίας παιδιών και ηλικιωμένων, αυτοβοήθειας, κ.α. Πολλές από αυτές, από μικρές οργανώσεις του Τρίτου Τομέα έχουν εξελιχθεί εντυπωσιακά σε βαθμό να παρέχουν μεγάλης έκτασης και υψηλής ποιότητας υπηρεσίες που ξεπερνούν ακόμα και τους καλύτερους κρατικούς οργανισμούς .

Αν συνθέσουμε αυτές τις παραμέτρους και ήταν δυνατόν να τις συνοψίσουμε σ' ένα αίτημα, θα ήταν το εξής: «Ποιοτικά αρτιότερες υπηρεσίες, με σεβασμό στη διαφορετικότητα και την αξιοπρέπεια του πολίτη και προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες ανάγκες του».

Για τις ανάγκες χάραξης κοινωνικής πολιτικής, θα πρέπει κατ' αρχάς να το χαρακτηρίσουμε ως **«αίτημα-ορίζοντα»**, γιατί μας δείχνει την κατεύθυνση αλλά δεν μας προσφέρει τις ακριβείς λύσεις. Είναι «αίτημα-ορίζοντας» που δεν αναφέρεται σε

<sup>11</sup> Ας σκεφτούμε ότι στην Ελλάδα για μία σειρά από υπηρεσίες υγείας, πολλοί από εμάς καταφεύγουμε σε ιδιωτικά ιατρεία αντί στα δημόσια, επιζητώντας καλύτερες υπηρεσίες και καταβάλλοντας φυσικά το ανάλογο τίμημα (βλ. και Οικονόμου, 2004)

ένα σύνολο μεμονωμένων προβλημάτων που απαιτούν ξεχωριστή αντιμετώπιση, αλλά σε κοινωνικές ανάγκες που διαρκώς μεταβάλλονται. Η αδυναμία ικανοποίησης τους σημαίνει περιθωριοποίηση, στιγματισμός, κοινωνικός αποκλεισμός. Ακριβώς όπως και η έννοια της «ανάγκης», ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι μία κατάσταση αλλά μία πολυδιάστατη διαδικασία που απαιτεί ευέλικτους μηχανισμούς που να είναι διαρκώς προσαρμοζόμενοι στο μεταβαλλόμενο περιεχόμενο της.

Οι σύγχρονοι προσανατολισμοί στην κοινωνική φροντίδα συνδέονται με τον από στιγματισμό, την προσαρμογή στις ιδιαιτερότητες των επωφελούμενων, την αποιδρυματοποίηση, αλλά και με νέα διάσταση: «Την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού». Στόχος δεν είναι απλώς να συντηρήσουμε τους αποδέκτες της κοινωνικής φροντίδας, αλλά να τους στηρίξουμε ενεργά να ενσωματωθούν στο κοινωνικό σύνολο. Αλλά αυτό απαιτεί την ανάπτυξη ενός νέου πυλώνα στην κοινωνική φροντίδα: Τις Πολυδιάστατες Υπηρεσίες Συνοδείας που αποτελούν τη συνέχεια των μέχρι σήμερα παρεχόμενων κοινωνικών υπηρεσιών, με στόχο ο ίδιος ο επωφελούμενος να «κερδίσει» ισότιμα μία θέση στην κοινωνία.

### **Επίλογος: Εξορθολογισμός και νέα οράματα**

Τους νέους προσανατολισμούς στην Κοινωνική Φροντίδα τους χαρακτηρίζει ο **«ρεαλισμός και το αποτέλεσμα»**: Τι μπορούμε να πετύχουμε, πως μπορούμε να το πετύχουμε καλύτερα; Ακόμα και τα πιο ευγενή και ουμανιστικά οράματα... μόνο όταν είμαστε «προσγειωμένοι» μπορούμε να τα υλοποιήσουμε. Σήμερα **το αποτέλεσμα είναι αυτό που μετράει, όχι η προσπάθεια**. Και αυτό αποτελεί την κύρια μεταβολή της φιλοσοφίας στο πως αντιμετωπίζουμε την κοινωνική φροντίδα. Είναι η διαφορά ανάμεσα «στο πώς μπορούμε να βοηθήσουμε περισσότερο» του παρελθόντος, στο «να πετύχουμε στόχους, να δώσουμε λύσεις» που είναι το αίτημα του σήμερα.

## Σύνοψη

Οι κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές που συντελούνται σε παγκόσμιο επίπεδο επηρεάζουν καθοριστικά στο μετασχηματισμό του κοινωνικού κράτους και ιδιαίτερα το πεδίο της κοινωνικής φροντίδας. Το κλασικό μοντέλο του «κράτους πρόνοιας» αποδεικνύεται σήμερα ασύμβατο με τις νέες μορφές κοινωνικής αποστέρησης, τη μεταβολή της σύνθεσης των κοινωνικών αναγκών αλλά και τις σύγχρονες αντιλήψεις που σχετίζονται με την ανθρωπιστική αντιμετώπιση των αποδεκτών της κοινωνικής φροντίδας. Το νέο «αίτημα-ορίζοντας» στο χώρο της κοινωνικής φροντίδας συνοψίζεται στο εξής: «Ποιοτικά αρτιότερες υπηρεσίες, με σεβασμό στη διαφορετικότητα και την αξιοπρέπεια του πολίτη και προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες ανάγκες του». Αυτός ο νέος προσανατολισμός μεταθέτει αναγκαστικά την κοινωνική ευθύνη απέναντι στους μη προνομιούχους συνανθρώπους μας στην κοινωνία ολόκληρη, παρά στο κράτος αποκλειστικά. Σ' αυτό το πλαίσιο ο νέος ρόλος του κράτους είναι του «ενδυναμωτή», δηλαδή του τομέα που έχει την ευθύνη να αξιοποιήσει όλες τις δυνάμεις μιας κοινωνίας παρά να τις υποκαταστήσει, αλλά και να τις στηρίξει πολυδιάστατα για να προσφέρουν καλύτερης ποιότητας κοινωνικές υπηρεσίες.

Η έννοια της «ουσιαστικής καταλληλότητας» αποτελεί τη βάση του σύγχρονου «προνοιακού πλουραλισμού». Δηλαδή η αξιοποίηση όλων των φορέων δυνάμεων ή τομέων σε μία κοινωνία που μπορούν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην παροχή κοινωνικής φροντίδας, ανάλογα με τις ιδιαίτερες δυνατότητες και τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους. Στόχος των σύγχρονων συστημάτων κοινωνικής φροντίδας είναι η σύνθεση όλων αυτών των δυνάμεων σε ένα αποτελεσματικό «μίγμα» που να ανταποκρίνεται με επιτυχία σε όλες τις διαστάσεις των κοινωνικών αναγκών που εντοπίζονται σε μία κοινωνία, αλλά και ο εξορθολογισμός των παρεμβάσεων στη βάση της αποτελεσματικότητας, της αποδοτικότητας και της ικανοποιητικής προσαρμογής στις ανάγκες των αποδεκτών της.

### Ο συγγραφέας

Ο Παναγιώτης Ζάννης έχει σπουδάσει Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Ανθρωπολογία και είναι Διδάκτωρ του τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Είναι ιδρυτικό μέλος και Πρόεδρος της Μ.Κ.Ο. Κοινωνικής Παρέμβασης και Σχεδιασμού «Αθηνά». Έχει δημοσιεύσει κείμενα σε επιστημονικά περιοδικά, σε συλλογικούς τόμους, καθώς και εισηγήσεις σε εγχώρια και διεθνή επιστημονικά συνέδρια και ημερίδες, και έχει διατελέσει υπεύθυνος εμπειρικών κοινωνικών ερευνών. Διδάσκει Τρίτο Τομέα, Σχεδιασμό Κοινωνικής Πολιτικής, Κοινωνιολογία, Διοίκηση Μ.Κ.Ο. και Οργανισμών Κοινωνικής Πολιτικής στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, σε Τ.Ε.Ι και σε μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών. Εργάζεται παράλληλα ως επιστημονικός σύμβουλος, εμπειρογόμενος και υπεύθυνος επιστημονικών προγραμμάτων στα ανωτέρω επιστημονικά πεδία.  
Επικοινωνία: [pzannis@athena-net.gr](mailto:pzannis@athena-net.gr)

### Βιβλιογραφικές αναφορές

- Anheier, H., Glasius, M., et al, (2001), *Global Civil Society*, Oxford: Oxford University Press
- Beck, (1996), *Η Επιπόηση του Πολιτικού*, Αθήνα: Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη
- Berger P., Neuhaus R. (1977), “To Empower People: The Role of Mediating Structures in Public Policy”, στο: S. Ott (ed), *The Nature of Nonprofit Sector*, Oxford: Westview Press, 240 –250
- Bracham, P. et al (1992), *Racism and Antiracism, Inequalities, Opportunities and Policies*, London: Sage
- Clark, (2001), *Worlds Apart. Civil Society and the Battle for Ethical Globalization*, London: Earthscan Publications
- Cohen J., Arato A. (1992), *Civil Society and Social Theory*, London: M.I.T. Press
- Drucker, P. (2000), *Μετακαπιταλιστική Κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg
- Gellner E. (1994), *Η Κοινωνία των Πολιτών και οι Αντίπαλοί της. Συνθήκες Ελευθερίας*, Αθήνα: Παπαζήσης
- Giddens, A. (2001), *Οι Συνέπειες της Νεοτερικότητας*, Αθήνα: Κριτική
- Johnson N. (1993), “Welfare Pluralism. Opportunities and Risks”, στο: Evers A., Svetlik I. (eds), *Balancing Pluralism. New Welfare Mixes in Care for the Elderly*, European Centre Vienna: Avebury, 51- 66
- Lewis J. (1998), “Voluntary and Informal Welfare”, στο R. Page and R. Silburn (eds), *British Social Welfare in the Twentieth Century*, London: Macmillan
- Mishra R. (1996), “The Welfare of Nations”, στο: R. Boyer, D. Drache (eds), *The Limits of Globalization*, 316- 335
- Negreonte, N. (1995), *Being Digital*, New York: Vintage Books
- Rifkin, J. (1996), *Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της*, Αθήνα: Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη
- Spicker, P. (2004), *Το Κράτος Πρόνοιας. Μία Γενική Θεωρία*, Αθήνα: Διόνικος
- Stears M. (1999), “Needs, Welfare and the Limits of Associationalism”, *Economy and Society*, vol 28, no 4, 579- 589
- Sumariwalla R. (1985), “Defining Needs Identification for the Voluntary Sector”, στο: G. Tobin (ed), *Social Planning and Human Service Delivery in the Voluntary Sector*, Westport and London: Greenwood Press, 159- 188
- Taylor D. (1996), *Critical Social Policy. A Reader*, London: Sage
- Weisbrod B. (1986), “Toward a Theory of the Voluntary Nonprofit Sector in a Three Sector Economy”, στο: S. Rose- Ackerman (ed), *The Economics of*



- Nonprofit Institutions*, New York and Oxford: Oxford University Press, 21- 44
- Ζάννης, Π. (2001), «Η Κοινωνία των Πολιτών και η Αθέατη Πλευρά της», εισήγηση στο Τριήμερο Διεθνές Συνέδριο: *Κοινωνικές Εξελίξεις στη Σύγχρονη Ελλάδα και Ευρώπη*, Ε.Κ.Κ.Ε και Σ.Ε.Κ,
- Ζάννης, Π. (2005), «Τρίτος Τομέας και Κοινωνική Πολιτική: Μύθοι και Πραγματικότητες», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμος Ι', τευχ. 40, σ.σ. 101-128
- Μουσούρου, Λ., Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.) (2004), *Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής. Θεωρητικές Αναφορές και Εμπειρικές Διερευνήσεις*, Αθήνα: Gutenberg
- Οικονόμου, Χ. (2004), *Πολιτικές Υγείας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*, Αθήνα: Διόνικος
- Σακελλαρόπουλος Θ. (1999), «Αναζητώντας το Νέο Κοινωνικό Κράτος», στο: Θ. Σακελλαρόπουλος (Επιμ.), *Η Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους*, Αθήνα: Κριτική, 23- 67
- Σταθόπουλος, Π., (2003), *Κοινωνική Πρόνοια. Μία Γενική Θεώρηση*, Αθήνα: Έλλην
- Στασινοπούλου Ο. (1992), *Κράτος Πρόνοιας- Ιστορική Εξέλιξη- Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg
- Τσάτσος, Δ. (1992), *Συνταγματικό Δίκαιο. Τόμος Β', Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας*, Αθήνα και Κομοτηνή: Σάκκουλας